

UYGUR EFSANELERİNDE LOKMAN HEKİM

“Lokman Hekim” in Uighur Turks

*Adem ÖGER**

Özet

Lokman Hekim, Türk kültüründe ve edebiyatında önemli yer tutan şahsiyetlerden biridir. Türk dünyasındaki efsane, masal ve fıkraların bir kısmı onun hayatı etrafında teşekkül ederken; halk hikâyesi, halk şiiri, atasözleri ve deyim gibi bazı türlerde de onun adı geçmektedir. Uygur efsanelerinde Lokman Hekim, peygamber, hekim, bilge ve ölümsüz biri vb. olarak yer almaktadır. Biz de bu çalışmamızda, Lokman Hekim’in bu özelliklerini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Uygurlar, Efsane, Lokman Hekim, Abıhayat.

Abstract

Lokman Hekim is one of the important personalities in Turkish culture and literature. While a huge part of the legends, tales and anecdotes in Turkish world took shape around his life; other forms such as folk narratives, folk poets, proverbs and idioms employ only his name. In Uighur legends, Lokman Hekim took place as prophet, doctor, wiseman, immortal man etc. In this study, we tend to analyse those properties of Lokman Hekim.

Key Words: Uighur, Legend, Lokman Hekim, Abıhayat (immortality water)

Lokman Hekim, İslam dünyasının dinî ve edebî kaynaklarında yer aldığı gibi, Türk kültüründe de önemli bir yer tutmaktadır. Türklerin sözlü edebiyat ürünlerinden, klâsik edebiyat eserlerine kadar değişik anlatı türlerinde ve şiirlerinde yer alan Lokman Hekim, Azerbaycan Türkleri arasında Loğman¹; Kazak Türklerinde Lukpan Äkim², Uygur Türklerinde de Lokman/Lokman Hekim olarak yer almaktadır.

Hakkında masal, efsane, fıkra gibi türler oluşan ve birçok özlü sözün söyleyeni olarak bilinen Lokman Hekim’in kim olduğu ile ilgili değişik fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan bazıları şöyledir:

Birincisi, ilk kez Şemseddin Sâmî’nin Kâmâsu’l-Alâm isimli eserinde zikrettiği ve günümüz kitaplarının bazılarının da referans olarak aldığı Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver’in savunduğu bu görüş, Lokman Hekim’in Yunan Tıp tanrılarından Asipuyus olduğu fikridir.³ Ünver, Lokman Hekim’i bir tıp tanrısı olarak açıklamaya çalışmışsa da bu fikir, bilim dünyasında pek kabul görmemiştir.

İkincisi, Lokman Hekim’in Promete, Alkmaeon, Lukianos, Hipokrat’ın İslâmîleşmiş kişiliği olduğu, öğrencileri arasında da Empedokles, Fisagor, Camasb ve Kisra’nın bulunduğu fikridir.

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.

¹ Ehliman Ahundov (Akt: Semih Tezcan), **Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 239–241, 261–264.

² **İbray Altınşarin (Tañdamalı Şıǵarmaları)**, Kazakistan Respublikasınıñ Ultıq Gıllım Akademiyası, M.O. Ävezov Atındaǵı Ädebiyet jäne Öner İnstitutı; Gıllım Baspası, Almatı 1994, s. 105; İbray Altınşarin; **Kirgizskaya Hrestomatiya**, Orenburg 1879, s. 31.

³ Süheyl Ünver, **Lokman Hekim**, Lokman Sağlık Yayınları, İstanbul 1968, s.7–8.

Üçüncüsü, Lokman'ın diğer adının Lubat olduğu, bunun Aramî edebiyatında Ahikar, Bizans'ta Planudes olarak ortaya çıktığı ve bunların hepsinin kaynağının ise Sumer'deki Ziusudra (Hz. Nuh)'ya dayandığı fikridir.⁴

Dördüncüsü ve en yaygın kabul gören görüş ise Lokman Hekim'in Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve adına sûre inen Lokman peygamber olduğu şeklindedir.⁵ Prof. Dr. Ali Haydar Bayat'a göre, İslâm'dan önce, başından çeşitli maceralar geçmiş bir şahsiyet, Kur'an'da (Sûre XXXI/12-19) sözleri vecize haline gelmiş bir hakîm, daha sonraki devirlerde Ezop (Aesopos) gibi birkaç cümlelik küçük hikâyelerin kahramanı olarak tanınmıştır. Lokman, İslamiyet'ten sonra halkın hayal gücüyle işlenip zenginleşerek, özellikle hikmetli şiirler ve sözler söyleyen bir şahsiyet haline gelmiş, bazı hikmetli söz kitaplarının yazarı olarak düşünülmüştür.⁶

Dini eserlerimizde bilge bir kişi olarak anılan Lokman Hekim, edebiyatımızda ve folklorumuzda bu bilgeliği yanında her derdin çaresini bulmuş büyük bir hekim olarak yer almaktadır. "Türk dünyasında doktor anlamına gelen hekim kelimesi ise, aslında filozof demek olan hakîm kelimesinin söyleniş bakımından inceltilmiş, hafifletilmiş şeklinden ibarettir. Dolayısıyla hakîm olan Lokman, halkın hayal gücüyle işlenip zenginleşerek İslami Türk kültür kaynaklarının folklorunda hakîm ve hekim olarak yer almıştır."⁷

Lokman Hekim'in kadılık, marangozluk, terzilik, tüccarlık, yorgancılık, çobanlık gibi pek çok mesleği olduğu belirtilir. Klasik İslam kaynaklarında birbirinden küçük farklarla verilen bilgilere göre Lokman Hekim'in kısa boylu, yassı burunlu, siyah tenli, kalın dudaklı, taraklı ayaklı, akıllı ve zeki biri olduğu, aynı zamanda onun Hz. Eyüb'ün yeğeni olduğu, Nuh Tufan'ından kurtulduğu ve Hz. Süleyman'ın da arkadaşı olduğu belirtilmektedir.⁸

Ayrıca Lokman Hekim'in Antakya, Ceyhan, Tarsus gibi güneyde buluna şehirlerimizde hekimlik yaptığı, Danyal ve Şit peygamberlerle Tarsus'ta Ulu Cami bitişiğindeki türbede yattığı yaygın inançlar arasındadır.⁹ Hızır peygamberden sonra en uzun yaşayanın Lokman olduğu, üç bin beş yüz yıl ömür sürdüğü, bir başka inanmaya göre de yedi kartal ömrü yaşadığı söylenir.¹⁰

Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde olduğu gibi, Uygur Türkleri arasında da Lokman Hekim etrafında oluşan birçok anlatma yer almaktadır. Bunlardan başta efsaneler olmak üzere, halk hikâyeleri, masallar ve halk şiirinde Lokman Hekim farklı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Lokman Hekim'in bu özelliklerinden, tespit edebildiklerimiz şunlardır:

1. Hekim olması

Anadolu'da ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde olduğu gibi, Uygur Türkleri arasında da, Lokman'ın en önemli özelliği tabiplerin piri olması ve hiç kimsenin iyileştiremediği hastaları tedavi etmesidir. Onun tabiplerin piri olması birçok anlatmada yer almakla birlikte, hekimlik özelliğini nasıl kazandığı ile ilgili tespit edilen metin oldukça azdır. Lokman'ın hekimlik özelliğini kazanması ile ilgili efsanelerden biri özetle şöyledir:

⁴ Bu konuda geniş bilgi için bak: Ali Haydar Bayat, **Türk Kültüründe Lokman Hekim**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 2-3.

⁵ Ali Haydar Bayat, **age.**, s. 2.

⁶ Ali Haydar Bayat, **age.**, s. 2.

⁷ Ali Haydar Bayat, **age.**, s. 2.

⁸ Bu konuda geniş bilgi için bak: Ali Haydar Bayat, **age.**, s. 2.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bak: **Hakiki Anadolu Efsaneleri (Çukurova)**, (Derleyen: Selma Aktan), İpek Matbaacılık, Adana 1978, s. 8-28; Hikmet Öz, **Bilinmeyen Tarsus**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 67-72; Mehmet Önder, **Şehirden Şehire Anadolu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995, s. 1; Refiye Okuşluk, "Adana'da Ölüm ve Mezara Bağlı Efsaneler" **III. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildiriler**, Adana 1999, s. 533.

¹⁰ Müjgan Üçer, "Lokman Hekim Üzerine", **Halk Kültürü**, 1984/2, İstanbul 1984, s. 117.

İskender padişah, bulduğu abı hayatın etkisini biraz azaltmak için abıhayatla yoğrulan hamuru ekmek yaptırarak yer. Fırında çalışan Lokman, hamuru abıhayatla yoğrulmuş ve tandırda yandığı için kepeğin içine atılmış olan ekmeği bulup yer. Bu ekmeği yer yemez, kel olan başında saçlar çıkar, hayvanların ve bitkilerin dilinden anlamaya başlar. Abıhayat ile yoğrulmuş ekmek sayesinde, bütün bitkilerin dilinden anlayan Lokman'a, bitkiler hangi hastalığa iyi geldiklerini söylerler. Böylece Lokman da bütün hastaları iyileştiren bir hekim olur. Zamanla Lokman'ın ünü bütün dünyaya yayılır ve o tabiplerin piri "Lokman Hekim" adını alır.

Lokman'ın hekimlik özelliği kazanması, bir başka efsane ise özetle şöyledir:

Dönemin padişahı bütün dünyanın suyunun aktığı girdabın ağzındaki yedi değirmende öğütülmüş undan ekmek yaptırır; ancak ekmek yandığı için, onu yemek fırında çalışan Lokman'a kısmet olur. Bu ekmek sayesinde bütün canlıların dilinden anlayan Lokman, hekimlik özelliği kazanır ve "Lokman Hekim" unvanını alır.

Bir başka efsanede de çocuklarına ekmek aramak için yola çıkan Lokman, hasta bir ihtiyarın evine girer. Niçin geldiğini soran ihtiyara, aklından geçenlerin aksine istemeden, "Hastalığınıza bakmaya geldim." cevabını verir. İhtiyarın kolundan tutarak, onun damarlarındaki kan akışına bakar ve bu hastalığın tedavisinin ne olduğunu düşünürken, aniden kulağının dibinde "Lokman gözünü aç! Gözüne ilk ne görünürse, bu kişinin hastalığına o nesne şifadır." şeklinde ses belirir. Lokman gözünü açtığında kapının kenarında duran eyeri görür ve onu parçalayarak kaynatıp hastaya içirir. Gerçekte kalp hastası olan bu kişiye, sandal ağacından yapılmış eyerin şerbeti iyi gelir ve hasta sağlığına kavuşur. Evine dönen Lokman, o günden sonra gece gündüz durmadan bir şeyler öğrenir ve birçok hastayı tedavi ederek "Lokman Hekim" unvanını alır. Lokman'ın çaresiz kaldığı bir durumda, gaipten gelen ses onun hekim olmasını sağlamıştır.

Bu efsanelerde de görüldüğü gibi Lokman, hekim olmak için belli bir eğitim almamış; hatta bunun için bir çaba da sarf etmemiştir. Onun hekim olması bu efsanelerde tesadüfî olaylara bağlanmıştır. Lokman'ın hekim olmasını sağlayan unsur, ilk iki efsane de abıhayatla yoğrulmuş ekmektir. Ancak bu ekmekler o dönemin padişahları için yapılmışsa da tandırda yanmasından dolayı onu yemek Lokman'a kısmet olmuştur. Ekmeği yiyen Lokman, aniden bütün canlıların dilini anlar ve hastaları tedavi etmeye başlar. Üçüncü efsanede ise, yine çocuklarına ekmek aramaya çıkan Lokman, gaipten gelen bir sesin yardımıyla hekimlik özelliğini kazanır. Dolayısıyla her üç efsanede de Lokman'ın hekimlik özelliğini kazanması, onun çabasıyla elde ettiği bir özellik olmayıp, olağanüstü olaylar sayesinde ki bu da onun hiç kimsenin tedavi edemediği hastaları tedavi etmesini sağlamıştır. Ayrıca Lokman, olağanüstü olaylarla kazandığı hekimlik özelliğini, sonraki dönemlerde geliştirmiştir.

Uygurlar arasında, sağlıklı yaşam ve bitkilerle yapılan tedavilerle ilgili günümüze kadar yaşatılan bazı gelenekler de Lokman Hekim'e dayandırılmaktadır. Örneğin; sabahları bayat ekmek veya çamur yiyen kişinin hastalanmayacağına inanılması; turpun ve ayvanın sağlık için büyük öneme sahip olması, sandal şerbetinin kalp rahatsızlığına iyi gelmesi gibi birçok inanış ve uygulamanın temelinde, Lokman Hekim'in reçetesi olduğu ifade edilmektedir.

Her yiyeceğin insan hayatında, ayrı ve önemli bir yeri vardır. Ancak anlatmada geçen bir yiyeceğin, belli bir hastalığa iyi geldiğini Lokman Hekim'in söylemiş olması, bu durumun halk tarafından daha kolay kabul edilmesini; bu yiyecek veya içecek ile ilgili inancın pekişmesini sağlamaktadır.

Ayrıca diş çekme işleminin de ilk kez Lokman Hekim tarafından yapıldığı Uygur efsanelerinde yer alan bir başka durumdur.

Efsanelerin dışında, Uygur halk hikâyeleri ve şiirlerinde de Lokman'ın tabiplerin piri olduğu vurgulanmakta ve onun hastalığa çare bulması istenmektedir. Örneğin; Garip ile Senem isimli halk hikâyesinde, Senem, sürgüne giden Garip için şöyle dua eder:

Bu derdime eyle derman, tabiplerin piri Lokman,

Allah yolu et asan, Garip sana emanet.¹¹

Kemerşah ile Şemsi Canan isimli halk hikâyesinde de, Şemsi Canan'a kavuşmak arzusuyla yollara düşen Kemerşah, yolda şu şekilde başlayan bir gazel okur:

Herkes söyler aşk yolu vefası,

Lokman imiş derd-i hicran devası.¹²

2. Abıhayat sayesinde ölümsüzlük kazanması veya çok uzun yaşaması

Lokman Hekim ile ilgili efsanelerde abıhayatla birlikte ekmek de yer almaktadır. Onu ölümsüz yapan ya da onun uzun yaşamasını sağlayan unsur, efsanelerden birinde abıhayatla yoğrulmuş ekmek, diğerinde öbür dünyadan gelen buğdaydan yapılmış ekmek, bir diğerinde ise dünyanın girdabında yer alan yedi değirmende öğütülmüş olan undan yapılmış ekmektir. Uygur efsanelerinde abıhayatın yanında, ekmeğin ön plana çıktığını görmekteyiz. Yani abıhayat bile olsa onun doğrudan içilmesi yerine, onunla yoğrulmuş ekmeğin ya da çeşitli kaynaklardan gelen özel ekmeğin ölümsüzlük veya uzun yaşamayı sağlaması söz konusudur.

Örneğin; efsanelerden birinde iki oğluyla birlikte dört yüz yıl zindanda yatan Lokman Hekim, iki oğlunun yaşamını kaybetmesine karşın, abıhayat sayesinde dört yüz yıl zindanda sağ kalmayı başarır. Bir başka efsanede, padişahı iyileştiren Lokman Hekim, öbür dünyadan padişaha hediye gelen buğdaydan yapılmış çöreği yiyerek gençleşir, bütün canlıların dilini anlar ve bin beş yüz yıl yaşar.

Ekmeğin Türklerde kutsal sayılması ve efsanelerde yer alan ekmeklerin kaynağının farklı olup onu özel kılması, Uygur efsanelerinde abıhayatın ölümsüzlük sağlama veya insanı uzun yaşatma fonksiyonunu ekmeğin üstlenmesine neden olmuştur. Sonuçta, abıhayatı veya özel ekmeği yiyen Lokman'ın bazı efsanelerde bin yıl, bazılarında bin beş yüz yıl, bazılarında üç bin beş yüz yıl yaşadığı, bazılarında ise onun ölümsüz olduğu ve hâlâ yaşadığı ifade edilmektedir.

“Lokman Hekim'in Ölümü” başlıklı efsanede ise, Allah, bin yıldır yaşayan Lokman Hekim'in canını alması için Azrail'i gönderir. Yaşamayı çok sevdiğini söyleyen Lokman, çeşitli bahaneler göstererek ömrünü biraz uzatırsa da, sonunda canını vermek zorunda kalır. Bu durumu özetleyen, yani yaşamının güzelliği, buna karşılık ölümün kaçınılmazlığı ile ilgili olarak Uygurlar arasında şu dörtlük söylenegelmiştir:

Bin yıl yaşayan Lokman,

Ölüme hileler katan.

Derdine bulmadı derman,

Bu dünyada yok sonsuz yaşayan.

¹¹ Alimcan İneyet, *Uygur Halk Hikâyeleri Üzerinde İncelemeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1995, s. 181.

¹² Alimcan İneyet, *age.*, s. 257.

3. Bilge biri olması ve oğluna nasihatleri

Lokman Hekim'in peygamber veya keramet sahibi biri olarak çok uzun yaşamış olduğu inancı, kendinden sonraki kuşaklara kısa ve özlü sözler şeklinde nasihatlar bıraktığı inancını da beraberinde getirmiştir. Nitekim Anadolu'da Lokman Hekim'in söylediği belirtilen ve çoğunlukla "Lokman Hekim'in Oğluna Nasihatleri" başlığı altında verilen birçok özlü söz bulunmaktadır.¹³ Aynı şekilde Uygur Türkleri arasında da "Lokman Hekim'in Oğluna Vasiyetleri" şeklinde adlandırılan birçok özlü söz yer almaktadır. Hatta Lokman Hekim ile ilgili efsanelerden bir kısmı da, onun oğluna verdiği nasihatler etrafında oluşmuştur. Örneğin; "Lokman Hekim'in Vasiyeti" isimli efsanede, Lokman Hekim, oğluna şu üç nasihatte bulunur:

1. Sırrını eşine söyleme.
2. Amirinle dost olma.
3. Köse olan birinden borç alma.

Lokman Hekim'in ölümünden sonra bu nasihatlerin ne derece gerçeğe uygun olduğunu sınavan oğlu, bu üç nasihat konusunda da babasının doğru söylediğini anlayarak, anne ve babanın sözüne itaat etmek gerektiği sonucunu çıkarır.

4. Keramet sahibi olması

Peygamber veya velilerin zor durumlarda kaldıkları bazı olaylar karşısında, Allah'ın lütfüyle mucize veya çeşitli keramet göstermeleri bilinen bir durumdur. Lokman Hekim'in peygamber olması, bunun yanında abıhayatı içmesi, onun hikmet ve keramet sahibi birisi olmasını da beraberinde getirmiştir. Uygur efsanelerinde Lokman Hekim'i kendisine hikmet verilen bilge ve keramet sahibi biri olarak görmekteyiz. Örneğin; efsanelerden birinde çaresiz durumda kalan Lokman'ı gaipten bir ses gelerek, onun içinde bulunduğu zor durumdan kurtulmasını ve hekim olmasını sağlamıştır.

Uygurlar arasında anlatılan "Ayvanın Niçin Suyu Yok?" isimli efsanede de, meyveler içide ayvanın kibirlenmesine kızan Lokman Hekim, onu sıkarak suyunu çıkarır. O günden sonra ayva susuz bir meyve olarak kalır ve ayvanın üzerinde Lokman Hekim'in beş parmağının izi kalır.

5. Peygamber olması

Uygur Türkleri arasında Lokman Hekim ile ilgili tespit ettiğimiz efsaneler içinde, onun peygamber olduğuyla ilgili metin yer almamaktadır. Ancak Uygurlara ait değişik edebiyat tarihi kaynaklarında ve bilimsel çalışmalarda, onun en uzun yaşayan peygamberlerden biri olduğu ve bununla ilgili efsanelerin yer aldığı belirtilmektedir.¹⁴

Sonuç olarak Lokman Hekim, Uygur Türkleri arasında, her derdin devasını bilen "tabiplerin piri" olarak karşımıza çıkmaktadır. O, sağlıkla ilgili öğütler veren, bütün canlıların dilinden anlayan ve bu sayede bütün hastalıkları tedavi edebilen; kısaca halk hekimliği ve onun etrafında oluşan inanç ve uygulamaların merkezinde yer alan biridir. Bu özelliğinin yanında bilgeliği, keramet sahibi olmayı, ölümsüzlüğü ya da uzun süre yaşamayı sembolize eden birisi olarak efsaneden masala, halk hikâyelerinden halk şiirine, atasözlerinden deyimlere kadar sözlü ve yazılı edebiyatta da önemli bir yere

¹³ Bu konuda geniş bilgi için bak: Ali Haydar Bayat, *age.*, s. 6; Süheyl Ünver, *age.*, s. 10-16.

¹⁴ *Uygur Klasik Edebiyat Tarihi*, Cilt 1, Kaşkar 1982, s. 89; Alimcan İnayet, *Uygur Halk Hikayeleri Üzerinde İncelemeler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1995, s. 124-125.

sahiptir. Ayrıca Lokman Hekim'in oğluna ve gelecek kuşaklara nasihatleri de yüzyıllardır halka yol göstermiş ve Uygur Türkleri arasında kuşaktan kuşağa nakledilerek günümüze kadar gelmiştir.

Metinler

1. Lokman'ın Hekim Oluşu¹⁵

Lokman, aslında yetim bir çocuk olup, kelmiş. O, bir fırında çalışmış. Hamur yoğurma, ekmek yapma, ekmek pişirme işlerini değil, sadece değirmene gidip un öğütme ve un eleme işlerini yapmış. O, bu işlerin karşılığında da tandırdan düşen yanmış ekmekleri yiyerek geceleri tandırın başında uyurmuş.

Lokman'ın günleri böylece geçedursun, şimdi sözü dünyayı parmağının ucunda oynatan Padişah İskender Zulkarneyn'den dinleyelim:

Padişah İskender, doğudan batıya uçsuz bucaksız yerleri kendi topraklarına kattıktan sonra, Cebraile aleyhisselamın yol göstermesiyle bir karanlığa girmiş. Bu karanlıkta gözünü açtığı anda, kendini cennette gibi huzurlu hissetmiş. Bakmış ki, bir pınardan abıhayat fışkırarak akıyor. O, abıhayattan doya doya içip ölümsüz olmak için suya eğilmiş:

—Ey İskender, abıhayatı içme! şeklinde bir ses, onu durdurmuş. İskender bakmış ki, bu ses, su boyunda büyüyüp yatan ağaçlardan geliyor. O, tekrar abıhayatı içmek istemiş; tüyleri dökülmüş ve kıpkırmızı derisi görünen karga, saksağan ve serçeler dile gelerek:

—Ey İskender, abıhayatı içme! diyerek cıvıldaşıp gitmişler. Padişah İskender, buna şaşırıp etrafa bakınarak:

—Niçin? diye sormuş. Ağaçlar demiş ki:

—Ey İskender, bu abıhayatı içerseniz ebediyen ölmezsiniz. Biz de içtik, işte halimize bakın! Bin yıl iyi yaşadık, bin yıl güçsüz düşüp yerde yattık; işte bin yıldır da yanlarımızdan kök atıp, gövdemizden ağaçlar yeşerdi. Bu büyük azapmış.

Az önceki tüyü dökülmüş kuşlar da demişler ki:

—Ey İskender, bu abıhayatı biz de içtik. Bin yıl uçarak göklerde süzüldük, bin yıl uçamadık tüylerimiz seyrekleşip ağaç gölgelerinde yaşadık. Bin yıldır da bütün tüylerimiz dökülmüş bir halde yaşıyoruz. Ağaç diplerine düşeni yiyoruz. Ne canımız çıktı ne de uçabiliyoruz, bu büyük azapmış.

Padişah İskender, ağaçların ve kuşların üç bin yıl gibi uzun yaşadıklarını görse de, sonunda kötü hale düştüklerini kendi gözü ile görüp, tereddüt edip bir müddet durmuş. Fakat böyle bir şans da elinden kaçırmaya gönlü razı olmamış. O, abıhayatı içmekten vazgeçtiyse de, bir kaba doldurmuş.

O, karanlıktan çıkıp geri döndükten sonra, danışmanlarını toplayıp “Abıhayat suyunu içeyim mi, içmeyeyim mi?” diye, onlara danışmış. Danışmanların en büyüğü:

—Ey yüce şahım, abıhayatı öyle sade içerseniz, ebedî yaşarsınız, yine de Allahuteala bilir. Eğer abıhayatın gücünü biraz azaltıp içerseniz, ömrünüz uzun, bahtınız açık ve ziyade olur, demiş. Bu fikir, padişahın hoşuna gitmiş.

¹⁵ Kök Yalılık Böre, Şincañ Helq Neşriyatı, Ürümçi 2006, s. 185–190.

—Ey zamanımızın danışmanları, sizce abıhayatın gücünü nasıl azaltabiliriz? diye sormuş İskender Padişah. Danışmanların danışmanı demiş ki:

—Âlemin padişahı, abıhayatın gücünü azaltmak için onu sade olarak değil, başka güzel yemeklik bir şeyle karıştırıp, ateşte ısıtıp yerseniz vücudunuza derman olur, gücü azalır.

Padişah İskender, danışmanlarının söylediği gibi, dünyadaki en güzel yemeklik buğdayın unu ile abıhayatı karıştırıp hamur yaptırarak, tandırda pişirip yemeyi düşünmüş. Hizmetkârlar, şehirdeki en iyi fırıncıya bu vazifeyi vermişler. Onlar, kaptaki abıhayatı fırıncıya verip:

—Ekmeğin hamuruna bu sudan başka su koyma. Ekmek piştiğinde padişahın kendisi yiyecek. Bundan dört tane ekmek olsun, diye tembih etmişler.

Fırıncı, bütün hünelerlerini ortaya koyup, padişahın emrettiği gibi ekmekleri hazırlayıp tandıra atmış. Fakat ekmeğin biri tandırın üzerinden ateşe düşüp yanmış. İskender Padişah için özel olarak yapılan ekmeğin, bu şekilde ateşe düşmesinden korkan fırıncı, korkudan tir tir titremiş ve yanmış ekmeği hemen kepeğin içine atmış. Tekrar hamur yaparak güzel dört ekmek pişirip, hizmetkârlar ile saraya göndermiş.

İskender Padişah, bu ekmekleri yiyedursun, şimdi asıl sözümüze gelelim:

Lokman un elemekten yorulmuş ve karnı çok acıkmış. O her zamanki gibi, kepeğin arasında yanmış ekmek aramış. İskender Padişah için abıhayatla hazırlanan yanmış ekmeği bulmuş ve sevinerek yemeye başlamış. Yemiş, yemiş ve vücudunda farklı bir durum sezmış. Kel başı kaşınmaya başlamış. Tatlı tatlı kaşıyınca, yaranın kabukları dökülmeye başlamış. Başını okşayınca, oldukça kalın saçlar çıkmaya başladığını hissetmiş. O, kendi kendine bu duruma şaşırıırken, fırının arka tarafından gelen: “Hey insanoğlunun çocukları, yavrularımı almayın!” diye acıyla öten sesi duymuş. Kulağına inanamayarak fırının arkasına geçmiş, iki serçe: “Vay yavrularım...! Vay yavrularım...!” diyerek ötüp gidiyormuş. Çocuğun birinin omzuna, başka bir çocuk çıkıp, duvardaki yuvaya elini sokuyormuş. Lokman, onları kovalayarak, serçenin yavrularını kurtarmış. Lokman, serçelerin dilini anlamış olmasına şaşırılmış.

Lokman işini bitirince, nehir boyuna çıkmış. Ağaçlar, bitkiler ve otlar konuşunca, Lokman, onların dilini de anlamış. Otlardan biri: “Ben yetmiş iki çeşit hastalığın devasıyım, tohumum falan hastalığın, köküm falan hastalığın ilacıdır.” demiş. Yine bir başka ot: “Ben de öyle, birçok hastalığın ilacıyım.” demiş. Bir saksığan ağaca konup: “İnsan denen ahmak, şimdi falan yerdeki, falan zengin can çekiyor. Ona bu otları kaynatıp ilaç yaparak içirirsen, iyileşecek.” demiş. Lokman, saksığanın söylediği yabani otlardan ilaç yaparak zengine içirmiş ve onun hastalığı iyileşmiş.

O günden itibaren Lokman, bütün canlıların, bitkilerin dilini anlama olgunluğuna erişmiş. Bu abıhayatın sayesinde, bütün hastaları iyileştiren bir hekim olmuş.

Böylece, Lokman’ın ünü, şehirden şehre, dağdan dağa, memleketten memleket yayılıp, bütün cihanın bildiği tabiplerin piri “Lokman Hekim” olarak bu dünyadan göçmüş.

2. Lokman’ın Tabip Oluşunun Sırrı¹⁶

Dünyanın girdabında büyük bir delik varmış ve bütün dünyanın suyu bu deliğe akarmış. O delikten durmadan “Su! Su!” şeklinde ses çıkarmış. Burada yedi tane de değirmen varmış ve kim bu değirmenlerde öğütülen undan yemek yapıp yerse, o kişi bütün ağaç, bitki, kuş ve hayvanların dilinden anlar olurmuş.

¹⁶ İsmayil Tömür, “Rivayetler”. **Bulak**, Sayı: 4 (37), Ürümçi 1991, s. 140.

O dönemde, meşhur bir padişah varmış. Padişah, bu yedi değirmende öğütülmüş undan getirmeleri için, birkaç adamını göndermiş. Onlar, bin bir çileyle dünyanın girdabındaki yedi değirmende öğütülmüş undan birazcık getirmişler. Buna çok sevinen padişah, unu özel fırıncısına ekmek yapması için vermiş.

O dönemde Lokman Hekim, padişahın fırıncısının yanında çırak imiş. Fırıncı yanlışlıkla ekmeği yakmış. Ekmeklerden hiçbiri kalmamış, hepsi düşüp küle belenmiş. Başının alınmasından korkan fırıncı, küle belenen ekmekleri yemesi için Lokman'a verip, kendisi başka undan hamur yoğurmuş ve bütün hünerini ortaya koyarak çok güzel çörek pişirip padişaha ulaştırmış. Padişah, çöreği sevinçle yemiş. Fakat aradan birkaç gün geçmesine rağmen, kendinde hiçbir değişiklik görmemiş. Bu durumdan şüphelenen padişah, fırıncıyı yanına çağırıp, olanları aynen anlatmasını istemiş. Fırıncı, padişahın affını dilemiş ve padişah da affedeceğini belirtmiş ve fırıncı olanları ayrıntısıyla anlatmış. Padişah, bu özel ekmeği yemenin kendisine nasip olmayacağını öğrendikten sonra, Lokman'da hangi özelliklerin ortaya çıktığını öğrenmek isteyip, onunla kırlara çıkmış. Gerçekten Lokman karşılaştığı nesnelerin ne dediğini anlayarak; bitkilerin, kuşların ve hayvanların, hangi otun ve ağacın, hangi hastalığa ne yaparak iyi geldiğini tek tek anlatmaya başlamış. O günden sonra padişah, sarayında özel bir oda ayırıp, Lokman'ın hekimlikle uğraşmasına büyük bir imkân sağlamış. Lokman da bu şartların değerini bilip, hekimliğini daha da geliştirmiş ve zamanla Lokman'ın şöhreti bütün âleme yayılmış.

3. Lokman Hekim'in Dört Yüz Yıl Zindanda Yatması¹⁷

Eski zamanda, Allahuteala bütün insanların, canlıların yaptıklarına uygun cezayı hemen verirmiş.

Büyük tabip Lokman Hekim, bir yerde hasta olduğunu duysa, yakın uzak demeden gidermiş. Günlerin birinde Lokman Hekim, şehrin dışında ağır bir hasta olduğunu öğrenmiş ve o tarafa doğru yola koyulmuş. Lokman Hekim'in biri on yaşında, iki oğlu varmış. Bu çocuklar, babasının peşini bırakmamışlar.

Onlar, babasının peşinden giderken, büyük oğlu bir hüthüt kuşunun sarayın kalesindeki yuvasına girdiğini görüp, bunu kardeşine göstermiş. Fakat o kuşu hemen yakalamak isteseler de bu mümkün değilmiş. Çünkü Lokman Hekim, hiçbir canlıya zarar vermelerine izin vermezmiş. Bu iki çocuk, köşeden tuvalete gideceğiz, diyerek geri dönüp, biri kaledeki yuvanın ağzını beresiyle tıkamış ve dönüşte alacak olmuşlar.

Lokman Hekim, hastanın derdine derman olup, canına can katıp geri dönmüş. Bu arada hava kararmaya başlamış. Bu iki çocuk, yuvanın ağzını açıp, ellerini uzattıklarında, hüthüt kuşunun iki yavrusunun havasızlıktan öldüğünü, hüthüt kuşunun da baygın bir şekilde yattığını görmüş.

O sırada, sarayın hazinesine hırsız girmiş ve askerler onları kovalarken, bu iki çocuğun kalenin dibinde, birbirinin üzerine çıkıp, kaleye tırmanmaya çalıştıklarını görmüşler. Lokman Hekim, biraz öteden geliyormuş. Onları tutuklayıp ellerini bağlamışlar. "Biz hırsız değiliz!" demelerine bakmaksızın, yaka paça götürüp zindana atmışlar. Onlar, az önce hüthüt kuşuna yaptıklarının cezası olarak karanlık ve rutubetli zindanda yatmaya başlamışlar.

Aradan yıllar geçmiş, padişahlar da değişmiş. Burada, kuraklıktan dolayı açlık başlamış. Şehir halkı her yere dağılmış, şehir viran olmuş, zindan da unutulmuş. Kum fırtınası yüzünden, zindanın üzeri dümdüz olmuş. Lokman Hekim'in iki oğlu boğularak ölmüş. Abıhayatın gücü sayesinde Lokman Hekim, yıllarını zindanda geçirmiş. Karnı acıktığında, yanındaki yedi salkım kuru üzümün her birini elli yıl yemiş. Böylece aradan dört yüz yıl geçmiş. Lokman Hekim'in saç sakalı pamuk gibi ağarmış; yaşadığı,

¹⁷ Kök Yallık Böre, s. 190–195.

sadece gözlerinin hareket etmesinden anlaşılmıyordu. Vücudu tuz gibi olmuş. Eğer zindanda olmasa, rüzgâr çıksa, toz olup gidecekti.

O, zindanda yatadursun, şimdi sözü yeniden inşa edilen şehrin padişahından dinleyelim:

Şehrin padişahı eti çok severmiş, önüne yiyecek gelse, çiğnemedi hızla yutarmış. O et yerken, yemek borusuna bir kemik tıkanmış ve ne içeri gitmiş ne de dışarı çıkmış. Ona büyük ıstırap vermiş. O, gece gündüz hırıldayıp ağlamış ve boğazı da iyice şişmiş. Memleketteki hiçbir iyi hekim çare bulamamış. Padişahın ölümünü bekleyip hırıldadığı dakikalarda, saraydaki danışmanlar padişaha:

—Lokman Hekim olmuş olsa, sizi kesinlikle tedavi ederdi, demiş. Padişah onlara sinirlenerek, konuşamadığı için şunları yazmış: “Bundan dört yüz yıl önce ölen Lokman, bana ne gerek?”

—Biz fala baktık, Lokman Hekim hâlâ hayattaymış, demiş danışmanlar. Padişahın karanlık gönlünde ümit mumları yanmış. Azrail’in gelmesini bekleyip duran padişah, yerinden sıçrayarak: “Lokman Hekim’i derhal bulun gelin!” diye ferman yazmış. Bütün yurt, seferber olmuş. Harabeye dönen şehrin dört yüz yıl önceki haritasına bakarak, zindanın yerini tespit etmişler; ancak üzeri dümdüz olup gittiği için, ne yaptılar zindanın girişini bulamamışlar. Danışmanlar, bütün maharetlerini gösterip, sonunda bu yerin üzerine su tutmuşlar. Su akıtmayı bıraktıklarında delik büyümüş. Burası, gerçekten zindanın ağzıymış. Buradan iki kişi ile inmiş. Lokman Hekim sağ olarak oturuyormuş. O, demiş ki:

—Ey çocuklarım, bana çok yaklaşmayın, beni tutmayın, vücudum toz halindedir.

—O zaman sizi nasıl çıkarırız? demiş aşağıya inenler. Lokman Hekim demiş ki:

—Öncelikle içeriye temiz hava girip içerideki pis havanın yerini alsın. Ondan sonra beni, kırk gün kırk gece buhara tutun. O zaman bedenim biraz katılaşır, sonra çıkarabilirsiniz.

Onlar, Lokman Hekim’in söylediği gibi kırk gün buhara tutmuşlar, kırk birinci gün Lokman Hekim’in isteği üzerine, büyük bir sepeti pamukla doldurup aşağı indirmişler. Onu tutamadıkları için, sepeti ona yaklaştırmışlar. Lokman Hekim, kendini yumuşak pamuğun üzerine atmış. Ondan sonra ipi çekerek yeryüzüne çıkarmışlar. Lokman Hekim, aydınlık dünya ile tekrar yüz yüze gelmiş.

Padişah, bu arada aynı acıyı çekmekteymiş. Lokman Hekim, yeryüzüne çıktıktan sonra kendine ilaç yaparak epeyce eski şekline dönmüş. O, padişahın nasıl bir hastalığa yakalandığını çoktan öğrenmiş olsa da, padişahın damarını tutup bakmış ve ona oğlu olup olmadığını sormuş. Yedi yaşında bir oğlunun olduğunu işaret etmiş padişah.

—O zaman pek sevinmiş. Oğlunuzun kanını başınıza akıtırsak, hemen iyileşirsiniz, demiş Lokman Hekim. Padişah, bir an düşünüp bir tek kıymetli oğlunu, tahtının varisini kurban etme fikrine tahammül edememiş. “Başka çaresi yok mu?” diye Lokman Hekim’e yalvarmış. Lokman Hekim, bundan başka hiçbir çarenin olmadığını söylemiş. Padişah, tekrar oğlunu düşünmeye başlamış. O zaman Lokman Hekim:

—Ey âlemin padişahı, bu şartı yerine getirmezsek, hayat mumunuz fazla yanmadan sönecek, demiş.

Padişahın hastalık ıstırapı gittikçe artmış ve ona Azrail görünmeye başlamış. O, sonunda şu karara varmış: “Ata olursa, çocuk da olur. Ben bu acıdan kurtulursam, çocuğu tekrar bulamayacak mıyım?” diyerek bu fikri kabul etmiş. Padişahın oğlu, onların önünde hazır olmuş. Lokman Hekim, parlayıp duran keskin bıçağı bir elinde, çocuğu bir elinde tutup götürürken:

—Âlemin padişahı, çatı penceresinin altında kibleye dönüp oturun, sakın yukarıya bakmayın, diyerek uyarıp, kendisi çatıya çıkmış.

Padişah oturmuş. O anda Lokman Hekim'in "Allahu Ekber" tekbiri ile aynı anda, oğlunun bağırması duyulmuş, padişahın başına şırıl şırıl kan akmış. Padişah, dayanamayarak: "Vay çocuğum!" diyerek öyle bir bağırmış ki, yemek borusundaki kemik birkaç kulaç öteye fırlamış ve padişah hastalık acısından kurtulmuş; fakat oğlundan ayrılmış olan padişah, kendini yere atıp dövünüp ağlamış.

—Ayağa kalk! diyerek Lokman Hekim, padişahı teselli etmiş. Fakat padişah:

—Ey Lokman Hekim, beni iyileştirdin; fakat şu anda gözümün bebeği, yüreğimin parçası, bahtımın ve tahtımın varisi oğlum yaşasa olmaz mıydı? diyerek daha fazla ağlayıp sızlamaya başlamış.

—Şimdi oğlunuz cennette oynuyor. Siz onu çağırırsanız, demiş Lokman Hekim. Padişah üzüntü içinde farkında olmadan: "Oğlum!" diyerek bağırmış. Oğlu, bağın içinden bir deste kırmızı gül ile içeri girmiş. Padişah, şaşırıp kalmış. Oğlunun gülü sunmasıyla onu bağrına basıp, bahar yağmuru gibi sevinç gözyaşları dökmüş. Gözlerine inanamayıp oğlunu tekrar tekrar sevmiş. Aslında Lokman Hekim bir oğlak kesmiş.

Bütün yurt, dört yüz yıldır kaybolan Lokman Hekim'e tekrar kavuşmuş.

Bu hikâye şimdiye kadar kulaktan kulağa aktarılarak gelmiş.

4. Öbür Dünyadan Hediye Gelen Ekmek¹⁸

Zaman zorbanın, eğlence körünmüş. Bundan uzun zaman önce Orta Asya'da, her şeye ilgi duyup, bir şeyin aslını astarını öğrenmeden bırakmayan şımarık bir padişah yaşamış.

Bu padişah göğün yedi katlı, aynı şekilde yerin de yedi katlı olduğuna inanırmış. Bunun yanında, yerin altında, bir başka dünyanın daha olduğuna inanırmış. Bundan dolayı bu padişah, gece gündüz o dünyayı görmeyi arzularmış. Bu yüzden bütün varını yoğunu, yeri kazıp öbür dünyayı gösterecek olanlara adamış. Bu padişahın devrinde yaşayan insanlar, padişaha öbür dünyayı göstermek ümidiyle, yeri hiç durmadan kazıyorlarmış.

Günler haftaları, haftalar ayları, aylar yılları takip edip geçmiş. İnsanlar, padişahın zorlamasıyla yeri, hiç dinlenmeden kazmışlar. Aradan tam yüz yıl geçtikten sonra, yer kazılmış ve öbür dünya görünmüş.

Bu güzel haber, padişaha ulaştırılmış. Padişah, yaşlanmış olmasına bakmaksızın, bütün yurttta eğlence düzenlemiş ve bu işten sonuç almasına çok sevinmiş. Padişah, eğlence bittikten sonra genç bir vezirini yanına çağırıp, ona, öbür dünyayı kendisinin vekili olarak incelemeye çıkmasını emretmiş.

Vezir, öbür dünyaya gitmek için hazırlığını yaptıktan sonra, padişah, diyarındaki en güzel nesnelerden seçip, öbür dünya padişahına hediye olarak vermesini tembihlemiş ve seçtiği yiğitlerle vezirini öbür dünyaya yollamış.

Aylar, yıllar geçmiş. Uzun zaman geçtikten sonra, vezir hizmetkârlarıyla birlikte öbür dünyadan geri dönmüş. Fakat vezir, padişaha hediye olarak ne vereceğini bilemeyerek şaşırır. Çünkü vezir, öbür dünyanın padişahına, bu dünyadan çok güzel şeyler götürmüştü; buna karşılık öbür dünyanın padişahı, bu

¹⁸ Kök Yallık Böre, s. 195–198

dünyanın padişahına hediye olarak güç bela bir küre¹⁹ buğday göndermiş. Bu anlayışı kısa olan vezir, “Ben nasıl olur da utanmadan birkaç avuç buğdayı, padişahın huzuruna götürürüm? Bu kadarlık buğday, padişah cenaplarının un elenen sofrasında da dolup taşıyor.” diye düşünmüş. Kendi mallarından hediye hazırlayıp, padişahın huzuruna varmış ve öbür dünyada gördüklerini anlatmış. Buğday konusunda hiçbir şey söylememiş.

Aradan fazla zaman geçmeden padişah hastalanmış. Şahı, sarayın tabipleri iyileştirmeye çalışsalar da, iyileştirememişler. Bu sırada vezir, söz konusu buğdayı hatırlayıp, onu bir kişiye değirmende öğüttürmüş ve usta bir fırıncıya çörek yaptırmış. Ne yazık ki, bu çörekler tandırdan ateşin üstüne düşüp yanmış. Biraz yansa da, fırıncı çok yanmamış olan çöreklerden birini vezire vermiş.

Vezir, tekrar düşünmüş; ancak çöreği padişahın huzuruna götürmeye utanarak, eski ambarın oyuğuna koymuş.

Padişahın hastalığı gittikçe ağırlaşmış. Çaresiz kalan vezir, saray ehlinin teklifine uyarak, Lokman Hekim’i çağırıp, şahın hastalığını tedavi ettirmek istemiş.

Lokman Hekim kırk gün, kırk gece şahın yanından ayrılmadan onu iyileştirip dönmüş.

Lokman Hekim’in bu işine çok sevinen padişah, vezirini çağırıp:

—Ben, Lokman Hekim’i bu dünyanın malıyla değil, öbür dünyanın malıyla mükâfatlandırmak istiyorum. Sizde, öbür dünyadan getirdiğiniz bir şey var mı? diye sormuş.

Durum bu hale gelince vezir, “Artık gizlemenin faydası yok.” diye düşünerek, olup biten işleri içinden ipliğine kadar anlatmış. Padişah vezire:

—O çöreği derhâl önüme getirin! demiş. Vezir, çöreği alıp geldikten sonra, padişah hiç düşünmeden Lokman Hekim’e takdim ederek hemen yemesini tavsiye etmiş.

Lokman Hekim, padişahın tavsiyesini yerine getirmiş. O anda Lokman Hekim gençleşmiş, vücudu kuvvetlenmiş, bütün canlıların, bitkilerin hareketinden, onların insana ne faydası olduğunu anlar olmuş.

Lokman Hekim’deki bu değişimleri gören padişah:

—Benim gibi şımarık, ahmak birinin bu dünyada yaşamasından, sizin gibi bilgenin insanlığa mutluluk, huzur vererek bin yıl yaşaması daha doğru, demiş.

Bu şekilde aradan uzun zaman geçmiş. Lokman Hekim insanlığa baht, saadet vererek, bu dünyada bin beş yüz yıl yaşamış. O şimdi de yaşıyormuş.

5. “Çamur Yeme” Üzerine²⁰

Lokman Hekim, yetişkin olan kızını biri ile evlendirmiş. O dönemde Lokman Hekim’in hekimlik şöhreti gittikçe yayılıp, ona tedavi için gelen hastaların sayısı çoğalmış. Fakat onun damadı, bir kez bile “Ben hastayım!” diyerek onun yanına gelmemiş. Lokman, kızına bunun nedenini sormuş. Kızı, kocasının her sabah yerinden kalkar kalkmaz, bayatlamış sert ekmekten bir parça yediğini söylemiş. Lokman Hekim kızına, bayat ekmek parçalarını bir yere saklamasını tembih etmiş. Kızı da öyle yapmış. Fakat damadı

¹⁹ Küre: 2.5 desilitre.

²⁰ İsmayil Tömür, *agm.*, s. 139.

Lokman Hekim'e tedavi için yine gelmemiş. Lokman, tekrar kızına bunun nedenini sormuş. Kızı, "O, şimdi de her sabah killi topraktan (çamur) bir parça yiyor." diye cevap vermiş. Bunun üzerine Lokman Hekim: "Öyleyse, o ömür boyu hasta olmaz." demiş. Günümüzde de bazı insanların, bu rivayete dayanarak, geceleyin midede toplanan safrayı yok etmek için, her sabah bir parça bayat ekmek yedikleri görülür.

6. Turpun Şifası²¹

Lokman Hekim, gezgin olarak hekimlik yaparken Turfan'a gelmiş. Turfan'ın her yerinde turp yettiğini görünce: "Bu yurdun insanları hastalanmaz; çünkü burada turp çok. Onun için burada kalıp hekimlik yapmaya gerek yok." diyerek gitmiş. O günden sonra insanlar, turpa daha da önem vererek, ondan daha çok yetiştirmişler ve onu önemli bir yiyecek olarak görmeye başlamışlar.

7. Eyer Şerbeti²²

Bundan uzun zaman önce, küçük bir mahallede Lokman isimli cesur bir yiğit yaşamış. Lokman, anne babasının isteğiyle, kendi mahallesindeki güzel bir kızla evlenip, on yılda dokuz oğul, bir kıza baba olmuş.

Lokman'ın anne babası ardı ardına öteki dünyaya göçüp, ebedî uykuya yatınca, ailesinin bütün ağır yükü, Lokman'ın üzerine kalmış.

Lokman, ilkbahar mevsiminde sıcak ekim zamanını iyi değerlendirip, çalışarak tarlasından ürününü kaldırdıktan sonra, mutlu bir şekilde ailesinin yanına geri dönmüş. Lokman'ın kapıdan girmesiyle birlikte, uzun zamandır aç olan sevimli ve masum çocukları, "Ekmek! Ekmek!" diyerek hasretle bağırıp, kendilerini onun kucağına atmışlar. Çocukların gözlerinden nehir gibi, ipi kopmuş boncuk gibi dökülen gözyaşları, Lokman'ın içini yakmış ve onun da gözlerinden ilkbahar yağmuru gibi damlalar dökülmüş. Lokman, çocukların gözyaşlarını silip, hepsinin alnından öptükten sonra:

—Yavrularım! Allah bize geç verse de, hiçbir zaman aç koymaz. Anneniz, şimdi size tarladan kaldırdığım buğdayı, el değirmeninde öğütüp, "yarma aşı" yapıp yedirsin. Ben size şimdi ekmek bulup getireceğim, diyerek yerinden kalkmış. Çocuklar, annesinin yemek yapıp vereceğini öğrenince, sevinçten zıplayıp, babalarına teşekkür etmişler. Lokman, tarladan yorgun argın gelmesine aldırmadan, sevecen, temiz kalpli eşine büyük bir minnetle bakıp: "Benim dediğim gibi yap!" diyerek evinden çıkmış.

Lokman sabaha kadar yürüyüp, güneş ufuktan yeni görüldüğünde, soğuk suları şırıldayıp akan nehrin, doğu kıyısındaki tepeye yerleşen yüksek kerpiç evler ile sarılmış heybetli kalenin büyük kapısından girip, pencere ve çift kanatlı kapısı güneşe bakan yerdeki aradan geçip, karşısındaki evin kapısını açarak, selam verip kapıdan içeri girmiş. Divan da oturup dua ettikten sonra, duvarları kat kat, büyük küçük oyuklar ile dolu evin, misafire ait köşesinde, hasta inleyip yatan ihtiyar birine gözü ilişmiş. İhtiyar, bir an onu süzdükten sonra:

—Oğlum, ben sizi tanıyamadım, böyle seher vaktinde sizi, bizim tarafa hangi rüzgâr attı? demiş. Lokman, ihtiyara kendini, anne babasını tanıttıktan sonra, ihtiyarın az önceki sorusuna: "İyi babanın çocuğu garip olsa da, köle olmaz." şeklindeki sözü hatırlayıp, ne diyeceğini şaşırarak düşünmeye başlamış. O, aklından geçenleri söyleyecekken, istemeden:

—Hastalığına bakmaya geldim, demiş. İhtiyar, Lokman'ın cevabına sevinip:

²¹ İsmayil Tömür, *agm.*, s. 139.

²² *Kök Yallık Böre*, s.198–204.

—Bizde “Seherdeki yumruktan korkma!” denen bir söz var. O zaman yanıma gelip, damarımı tut ve hastalığımı iyileştir, demiş.

Lokman şaşkınlık içinde, yerinden kalkıp ihtiyarın önüne varıp oturmuş. Lokman, bu yaşına kadar kimsenin damarını tutarak hekimlik yapmamasına rağmen, ihtiyarın kendisine uzattığı büyük bileğini tutmuş. Lokman, ihtiyarın damarının bazen çok yavaş, bazen çok hızlı attığını görmüş; fakat bu şekildeki bir hastalığın adının ne olduğunu bilmediği için, susup oturmuş. Az önce kendi söylediğiyle övünecek olurken, şimdi zor durumda kalıp ne söyleyeceğini şaşırması ve pişman olması. Bundan dolayı titreyip, alnından soğuk ter damlaları yüzüne doğru akmaya başlamış. Bu şaşkınlık içinde, saniyeler dakikaları kovalamaya başlamış. Lokman, kendi durumundan utanıp gözlerini kapatmış. Ancak, bu hastalığa ne ad vereceğini düşünürken, masum çocuklarının “Ekmek! Ekmek!” diye bağırımları, kulağının dibinde yankılanmış.

Lokman, bu zor durumdan nasıl kurtulacağını düşünürken, onun kulağının dibinde güçlü bir ses belirmiş: “Lokman, gözünü aç! Gözüne ilk olarak ne görünürse, bu kişinin hastalığına o nesne şifadır.”

Lokman, o anda gözünü açmış. Gözüne evin eşliğindeki oyukta duran eyer görünmüş. Lokman sıkı durup, divandan inip eyeri almış ve hiç düşünmeden onu balta ile parçalayıp, yıkadıktan sonra, toprak testide kaynatıp, bu değerli “eyer şerbeti”ni kendi eliyle kilden yapılmış bir kâseye koyup, ihtiyarın önüne getirmiş ve ona içmesini söylemiş. İhtiyar, ilk önce tereddüt etse de, sonra bir şey hatırlayıp: “Derdime deva, hastalığıma şifa!” diyerek kâsedeki şerbeti içip bitirmiş.

Lokman, ihtiyar ile vedalaşıp, evin geniş kapısına geldiğinde hoş, güzel bir kız, onun arkasından gelerek ekmek sarılmış bir mendili, ona vermiş. Lokman, kıza teşekkür ederek vedalaşıp, büyük kapıdan dışarı çıkmış. Nehir boyunda giderken bohçayı çözmüş. Bohçadaki beş ekmekten birini nehir suyuna banarak bölmüş ve iştahla yemiştir.

Lokman, çocuklarına verdiği sözü yerine getirip, evine aceleyle dönerken, onun ardından biri at sürüp gelerek:

—Hey hekim, dur! diye seslenmiş. Lokman etrafına bakıp, kendisi ile ona bağırarak kişiden başka kimseyi görememiş; ancak adı Lokman olup, hekim olmadığı için, aldırmayarak yoluna devam etmiş. O anda hastalığı tedavi edenlere “hekim” dendiği aklına gelip, endişeye kapılmış. “Benim yaptığım eyer şerbetini içince ihtiyarın başına bir kaza geldiyse, atla gelen kişinin beni çağırması mümkün, şimdi ne yaparım? Ah Huda!” diye dertlenmiş. Lokman, kendini toparlamaya çalışırken, atlı kişi ona yetişip, atından inerek Lokman’a selam vermiş.

Lokman, gelen kişinin kendinden genç, kuvvetli bir yiğit olduğunu görüp, ona niçin kendini aradığını sormuş. Yiğit, Lokman’a:

—Sizin ilacınız sayesinde babam iyileşti. Bunun için babam, sizi huzuruna çağırıyor, demiştir.

Lokman, yiğidin cevabı sayesinde rahatlayıp, ilk kez yaptığı tedavi işinde, ihtiyarın durumunu kendi gözü ile görmek için yiğidin arkasına binip, ihtiyarın evine varmış.

Lokman geldiğinde ihtiyar, geniş avluda çoluk çocukla, heyecanlı bir şekilde onu karşılamış ve:

—Siz gerçekten usta bir hekimmişsiniz. Gençken sandal ağacından yaptığım ve bir kez bile kullanmadığım bu eyerin, derdime derman olacağını düşünmemiştim. Gördüğünüz gibi epey iyileştim. Size duacıyım, diyerek Lokman ile içtenlikle kucaklaşarak vedalaşmış.

Lokman, bu mucizeye çok sevinmiş. İhtiyar, Lokman’a birçok hediye verip dua ettikten sonra, çocuklarının rahat yaşaması için yeterli yiyeceği de vermiş. Lokman, ihtiyarın iltifatına minnettar olup, insanları iyileştirip, hastalıktan kurtarmak niyetiyle evine geri dönmüş.

Lokman, ailesinin yanına dönünce, gecesini gündüzüne katıp durmadan bir şeyler öğrenmiş, birçok insanı hastalık azabından kurtarmış. Neticede, onun isminin sonuna “Hekim” ibaresi haklı olarak eklenmiş ve “Lokman Hekim” ismi zamanımıza kadar gelmiş.

Lokman Hekim’in ilk tedavi ettiği ihtiyar, aslında kalp hastasıymış. Bu hastalığa da “sandal şerbeti” şifaymış.

Günümüzde de kalp hastası olan kişilere, “Eyer şerbeti için!” diye şaka yapılması, Lokman Hekim’in işte bu tesadüfî tedavisinin sonucuymuş.

8. Ayvanın Niçin Suyu Yok²³

Günlerin birinde Lokman Hekim bütün meyveleri toplayıp, onlara hangi hastalığa şifa olduklarını sormuş. Meyveler tek tek cevap verip, hangi hastalığa şifa olduklarını söylemiş. Lokman Hekim’in düzenlediği bu toplantıya sulu, yuvarlak ve güzel olan ayva gelmemiş ve kendi özelliğini gizli tutmak istemiş. Bu işe Lokman Hekim çok sinirlenmiş. O, kızgın bir şekilde ayvanın yanına giderek:

—Hey ayva, sen niçin benim yanıma gelmedin? demiş. Ayva, sırtarak:

—Ey Lokman, benim iyileştirmedığım hastalık yok. Bende ölüyü diriltecek güç var, senin böyle bir soru sorman benim için hakaret değil mi? Şunu söyleyeyim ki, eğer sen bir hastalığa ilaç bulamazsan, derhal benim yanıma gel! demiş. Buna aşırı derecede kızan Lokman Hekim, ayvayı eline alarak:

—Sen hala beni dikkate almıyor musun? demiş ve onun burnunu sıkıvermiş. O anda ayvanın burnundan suyu şırıldayıp akmış ve burnunda Lokman’ın beş parmağının izi kalmış. Ayva, bunun ağrısından kendine gelememiş ve günümüze kadar susuz ve rengi sarı olarak gelmiş.

9. Diş Çekme²⁴

Lokman Hekim zamanında bir kişinin dişi ağrımış. Tabiplerin ilacı kâr etmemiş. O kişi, Lokman Hekim’i ararken, önüne Lokman Hekim çıkmış. Lokman Hekim ile konuşacağı sırada, Lokman Hekim küçük abdest için yolun kenarında, sakın bir yere geçip oturmuş. Dişi ağrıyan kişi, epey beklemiş; fakat Lokman Hekim yerinden kalkmamış. O kişi, dişinin ağrısına dayanamayıp, Lokman Hekim’den tarafa bakarak:

—Dişim çok ağrıyor, dayanamıyorum, bunu çabucak tedavi etseniz, demiş. Müslümanların inancına göre, büyük veya küçük abdest için oturulduğunda konuşulmaz. Lokman Hekim konuşamayınca, o kişiye yanındaki otlardan birini kökünden sökerek göstermiş. O kişi, bunun ne anlama geldiğini anladıktan sonra, birinin yanına gidip dişini çekirmiştir. Böylece diş ağrısından kurtulmuş. Diş çekme, işte bu olaydan kalmış.

10. Lokman Hekim’in Vasiyeti²⁵

Lokman Hekim, dünyadaki bütün bitkilerin, hayvanların dilini bilirmiş. Lokman Hekim, dağa çıktığında, bitkiler “Ben falan hastalığın ilacıyım.” diyerek, kendini tanıtmış. Hiç kimsenin tedavi edemediği hastalar, Lokman Hekim’in elinde iyileşirmiş.

²³ Kök Gümbez, Şincañ Xelq Neşriyati, Ürümçi 2006, s. 311–312.

²⁴ Kök Yallık Böre, s. 204–205.

²⁵ Kök Yallık Böre, s. 205–208.

Günlerin birinde, Lokman Hekim hastalanmış. Onun bir tek oğlu varmış. Oğlunu yanına çağırıp:

—Oğlum, eğer iyileşemezsem, sana şu üç vasiyeti bırakırım. Yerine getirirsen zarar görmezsin. Birincisi, sırrını eşine söyleme; ikincisi, dorğa²⁶ ile dost olma; üçüncüsü, köse bir kişiden borç alma, demiş.

Aradan uzun zaman geçmeden Lokman Hekim, bu dünyadan göçmüş. Oğlu, babasının ölümünün üzerinden epey zaman geçse de onun vasiyetlerini unutmamış. Günler geçince, “Babamın vasiyetlerini sınavı bir göreyim.” diye düşünmüş. Bir keçiyi gizlice öldürüp çuvala koymuş ve elinde kan lekesiyle eşinin yanına gelerek ona:

—Ben bugün biriyle kavga ettim, öfkemi yenemeyerek onu öldürdüm. Bu çuvaldaki onun ölüsü. Bunu hemen bir yere gömelim, gel yardım et, demiş. Eşi, kabul etmiş. Çuvaldaki keçiyi, çuvalıyla beraber ahırın bir köşesine gömmüşler. O, eşine bu işi kimseye söylememesini tembih etmiş. Aradan bir yıl geçince oğlan, babasının ikinci vasiyetini sınavı görmek istemiş ve yamulun²⁷ bir dorğası ile dost olmuş. Onlar, birbirini bir an bile görmemeye dayanamaz olmuşlar. Oğul, üçüncü vasiyeti sınavı görmek istemiş ve çok parası olduğu halde, tanıdığı bir kösedan bin altın borç almış.

Günler, aylar ve yıllar geçmiş. Bir gün eşi ile kavga etmişler. Eşi:

—Seni katil! Geçmişte birini öldürüp ahıra gömdün, şimdi de beni öldüreceğini söylüyorsun! diye bağırarak. Bu sözleri etraftaki konu komşu duymuş. Sonunda bu söz her yere yayılmış ve ambalın²⁸ kulağına gelmiş. Ambal, derhâl dorğalarına bu oğlanı yakalamalarını emretmiş ve onlara:

—Hanginiz onun evini biliyorsunuz?” diye sormuş. Oğlan ile dost olan dorğa, hemen:

—Ben biliyorum! demiş ve polisleri onun evine götürmüş. Yiğidi sıkı sıkı bağlayıp ambalın önüne getirmişler. Ambalın önüne gelince, daha önce bin altın veren kişi de gelmiş ve gözünü yumarak:

—Sende iki bin altın param var, hemen ver! diyerek, onun yakasına yapışmış. Ambal, onu konuşturmak için dövmelerini emretmiş. Dostu olan dorğa, ona her vurduğunda: “Ben suçluyum de!” demesi için onu zorlamış; ancak yiğit de, “Ambal suçlu!” dermiş. Ambal, sonunda sinirlenip:

—Hey katil! Sen suçsuzsun, ben mi suçluyum? demiş. O vakit yiğit:

—Yüce ambal, siz başkalarının sözünü dinleyerek, işin aslını araştırmadan, bana vebal yüklediniz. İşin aslı buydu, demiş ve babasının vasiyetinden başlayarak, bütün bunları niçin yaptığını tek tek anlatmış. Sonunda, babamın vasiyetinin değerini anladım, babam gerçekleri söylemiş. Demek ki, anne babanın vasiyetinden hiç zarar gelmezmiş, diyerek sözünü tamamlamış. Ambal, kendini tutmuş. Yiğitle beraber polisleri araştırma yapmaya göndermiş. Polisler çuvalın gömülü olduğu yeri kazmışlar ve oradan gerçekten bir keçinin kemikleri, boynuzları ve çürümüş olan çuval parçaları çıkmış. Ambal, yiğidin anlattıklarının gerçek olduğuna inanıp, kocasını töhmet altında bırakan kadını, dorğayı ve borç para veren namerdi zindana atıp, yiğide birçok mal mülk verip, ondan af dileyerek evine göndermiş.

11. Lokman Hekim’in Ölümü²⁹

Lokman Hekim bin yaşına girdiğinde, Azrail, kuş suretinde onun karşısına çıkmış ve:

²⁶ Dorğa: Âmir

²⁷ Yamul: Yönetim, idare.

²⁸ Ambal: Başkan, âmir, idareci.

²⁹ Kök Yallık Böre, s. 208–210.

—Ey Lokman, Allahuteala sana bin yıl ömür verdi, artık yeter, can kuşunu, ten kafesinden uçuracağım, demiş. Lokman Hekim demiş ki:

—Sen acele etme, başkalarının canını almaya devam et, ben daha yaşamaya doymadım. Ben canımdan bezdiğimde, seni çağıracağım, şimdi benim vaktimi harcama, işim çok acele.

—O zaman sözün söz ha! diyerek, Azrail uçup gitmiş. Aslında Allahuteala, Azrail'e: "Lokman'ın karşısına çık, razı olursa canını al, olmazsa geri dön, demiş.

Günler geçmiş, bir gün Lokman Hekim, bağında ilaç yaptığı bitkilerin bakımını yaparken, buzağı ipini çözüp, bitkileri çiğnemiş geçmiş ve bir yerden kovalasa, diğer yere gidip bitkileri yiyerek talan etmiş. Lokman Hekim, bin bir cefayla bu buzağıyı tutup bağlamış. O, işine başlayınca buzağı yine ipini çözüp, bitkileri talan etmiş. Lokman Hekim onu kovalamaktan yorulmuş. Bu iş, üç kez tekrarlanınca, Lokman Hekim farkında olmadan:

—Canımdan bezdirdi bu buzağı! deyivermiş. O anda, önünde Azrail belirmiş. Lokman Hekim'in bileğinden tutuvermiş. Lokman Hekim:

—Ben çağırdığımda gelmeyecek miydin? demiş.

—Ey Lokman, canımdan bezdim dedin ya! demiş Azrail. Lokman Hekim korkarak:

—Düşünmeden söyledim, gerçek mi sandın? demiş. Ancak Azrail boş yere gelmemiş. Allah'ın emriyle geldiğini söylemiş. Aslında görünmeden buzağıyı çözerek, Lokman Hekim'i canından bezdiren Azrail'miş.

—Öyle mi? demiş Lokman. Çoluk çocuğumla vedalaşıp, vasiyetimi bildireyim, ondan sonra canımı alırsan al, demiş. Azrail kabul etmiş ve ona bir mühlet vermiş.

Verilen mühlet dolduğunda Azrail bakmış ki kırk bir tane Lokman var. Azrail, o an Lokman'ı fark edememiş ve Allah'a müracaat etmiş.

—Lokman kırk bir tane oldu, bunlardan hangisinin canını alayım? demiş. Allah:

—Hepsinin gözüne elini uzat, hangisi gözünü kırparsa, onun canını al, demiş.

Azrail öyle yapınca, Lokman Hekim gözünü kırpmış. İstemeyerek de olsa bu yüce âlim, bu dünya ile vedalaşmış.

Aslında, bin yıl yaşayan Lokman, ölmeden önce kendine benzeyen kırk heykel yapmış. O günden beri halk arasında:

Bin yıl yaşayan Lokman,

Ölüme hileler katan.

Derdine bulmadı derman,

Bu dünyada yok sonsuz yaşayan...

şeklindeki şiir kalmış. Bunun için insanlar yaşamaya doymazmış ve ölmeyi hiç istemezmiş.

Kaynaklar

- ALTINSARIN İbray, **Kirgizskaya Hrestomatiya**, Orenburg 1879.
- BAYAT, Ali Haydar, **Türk Kültüründe Lokman Hekim**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.
- TÖMÜR, İsmayil, “Rivayetler”. **Bulak**, Sayı: 4 (37), Ürümçi 1991.
- Hakiki Anadolu Efsaneleri (Çukurova)**, (Derleyen: Selma Aktan), İpek Matbaacılık, Adana 1978.
- İbray Altınsarin (Tañdamalı Şıǵarmaları)**, Kazakistan Respublikasınıñ Ultıq Gılm Akademiyası, M.O. Ävezov Atındaǵı Ädebiyet jäne Öner İnstitutı; Gılm Baspası, Almatı 1994.
- İNAYET, Alimcan, **Uygur Halk Hikayeleri Üzerinde İncelemeler**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1995.
- Kök Gümbez**, Şıncañ Xelq Neşriyati, Ürümçi 2006.
- Kök Yallık Böre**, Şıncañ Helq Neşriyati, Ürümçi 2006.
- OKUŞLUK, Refiye, “Adana’da Ölüm ve Mezara Bağlı Efsaneler” **III. Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Sempozyumu Bildiriler**, Adana 1999.
- ÖNDER, Mehmet, **Şehirden Şehire Anadolu**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1995.
- ÖZ, Hikmet, **Bilinmeyen Tarsus**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Uygur Kilassik Edebiyat Tarihi**, Cilt 1, Ürümçi 1982.
- ÜÇER, Müjgan, “Lokman Hekim Üzerine”, **Halk Kültürü**, 1984/2, İstanbul 1984.
- ÜNVER, Süheyl, **Lokman Hekim**, Lokman Sağlık Yayınları, İstanbul 1968.